

MOLIŠKI HRVATI

Rekonstrukcija kreiranja i reprezentacije jednog etničkog identiteta

ANA PERINIĆ

Institut za antropologiju
Amruševa 8/5, 10000 Zagreb

UDK: 323.15(450-3 Molise = 163.42)

Kategorija: Pregledni rad

Primljeno: 15.5.2006.

Prihvaćeno: 15.10.2006.

Rad govori o moliškim Hrvatima, najmanjom i najstarijom hrvatskom dijasporom u Europi, koja se nalazi u trima selima južne talijanske pokrajine Molise. Na primjeru ove zajednice vidljiva je kompleksnost i konstruiranje identiteta, koji izmiče probranim, stvarnim, objektivnim sličnostima i različitostima zajednice iznesenima u šest kriterija potrebnih za njegovu tvorbu prema A. D. Smithu.

Ključne riječi: moliški Hrvati / Italija / identitet

Najmanja i najstarija hrvatska dijaspora u Europi nalazi se u južnoj talijanskoj pokrajini Molise. U trima selima – Acquaviva Collecroce, San Felice del Molise i Montemitro (Živavoda Kruč, Stifilič i Mundimitar) – uspjeli su očuvati svoj "manjinski" identitet kroz gotovo petsto godina. Upravo je ta zajednica izniman primjer potvrde o kompleksnosti, varljivosti, konstruiranju te istodobnoj snazi i trajnosti etničkog identiteta. Danas ih poznajemo kao moliške Hrvate, imaju status manjine u Italiji tek od 1999., a svoj su identitet očuvali kroz pet stoljeća u najviše zahvaljujući svojem jeziku, koji je osnovno obilježje različitosti u odnosu na susjedne talijanske i imigrantske zajednice juga Italije.

Ni danas naziv manjina nije ujednačen ni usustavljen, već se rabi u različitim oblicima s obzirom na stanje i politiku usmjerenu prema pitanju manjina.

"U Ujedinjenim narodima uglavnom se upotrebljava naziv 'etničke manjine', ali dokumenti prihvaćeni u toj organizaciji odnose se i na 'jezične' i 'vjerske manjine' tj. na manjinske skupine koje se od ostalog stanovništva razlikuju samo po jeziku odnosno po vjeri. U europskim organizacijama, Organizaciji za sigurnost i suradnju u Europi i Vijeću Europe upotrebljava se naziv 'nacionalne manjine'" (*Hrvatska enciklopedija*, 2001:526). Prema svojim osnovnim svojstvima moliški bi Hrvati bili najpreciznije određeni nazivom "etnolingvistička manjina", dok je određenje "nacionalna" za ovu zajednicu netočno jer je riječ o "staroj dijaspori". Njihov je kolektivni identitet nastajao i konsolidirao se u doba kad je nemoguće govoriti o bilo kojem obliku nacionalne pripadnosti i nacionalnog identiteta.

Cilj ovoga rada je prikazati rekonstrukciju kreiranja i reprezentacije etničkog identiteta moliških Hrvata. Prema britanskom sociologu A. D. Smithu glavna obilježja etnije jesu: zajedničko vlastito ime, predaja o zajedničkim precima, zajednička povijesna sjećanja, jedan ili više razlikovnih elemenata zajedničke kulture (jezik, religija, običaji), povezanost s određenim teritorijem (domovinom) te osjećaj solidarnosti koji dijele (Smith, 1988:40). Primijenimo li te Smithove parametre, koji su prilično objektivan skup smjernica tvorbe etniciteta, na zajednicu moliških Hrvata, postaje očito koliko je identitet kompleksna i dinamična tvorevina na čiju tvorbu i održavanje u različitim zajednicama i u različitim sredinama utječe niz obilježja, ili tek jedno u nizu navedeno obilježje.

U slučaju moliških Hrvata neke od navedenih Smithovih kategorija otpadaju. Ova najmanja i najstarija hrvatska dijaspora nema *etnonima*, odnosno njihov je etnonim konstruiran znanstveno, lingvistički i povijesno. Ime *moliški Hrvati* zapravo je novije, stvoreno je polovicom 19. stoljeća kad je znanstvenoj javnosti predstavljena slavenska enklava na jugu Italije, koja govori južnoslavenskim jezikom. "Susjedni Talijani u pokrajini Molise zvali su ih jednostavno *Slavi* (u lokalnim dijalektima *schiaconi*, *sklavuni*, *skiavuni* ili *ščavuni*)" (Heršak, 1982:20). Prema Agostini Piccoli ime *Schiaconi* odnosi se isključivo na Hrvate (Piccoli, 1993:176). Lovorka Čoralić navodi da je većina imigranata dolazila iz većih dalmatinskih gradova i u talijanskim izvorima navode se "prema gradovima iz kojih potječu, dočim se za one iz zaleđa rabe nazivi *Sclavus* ili *Sclavonus* te oznake *de Sclavonia*, *de Dalmatia* ili *de partibus Illirie*, a za govorni jezik doseljenika upotrebljavaju se izrazi *lingua sclavonica* ili *lingua dalmatina*" (Čoralić, 2003:190). Njihovi se prvi susjedi za njih koriste poopćenim imenom kojim se imenuje zajednica naroda. Pogledamo li odnos dviju zajednica u interakciji, pri određivanju ili konstruiranju "drugog" u odnosu na "sebe" i "svoje", uočiti ćemo kao neku vrstu općeg mjesta (naročito u odnosima kolonizator – kolonizirani ili domicilno stanovništvo – imigranti) dodavanje "neprozirne" čovječnosti i pluralnosti kao odlike tih "drugih". Svi "drugi" su čudni, misteriozni i svi su međusobno slični, "dio su kaotičnog, neorganiziranog i anonimnog kolektiva" (Harstock, 1999:141). Stanovnicima pokrajine Molise u 16. stoljeću u susjedstvo dolaze imigranti, slavenski zbjegovi s druge jadranske obale. U neposrednu blizinu pristiže nova zajednica koja govori nekim drugim jezikom (premda razumije talijanski), posjeduje neku drugu kulturu, običaje i vrijednosti. Talijanska zajednica u interakciji s njima pokušat će se odrediti: povući granice, distancirati se ili ih ubrzano integrirati i asimilirati. Imigrantska zajednica ne određuje se nekim posebnim etničkim imenom, već za sebe koriste pomalo "rodovsko-plemenske" odrednice: "naša krv", "naša čeljad", "braća naša". Posvojnu zamjenicu upotrebljavaju i uz jezik, govoreći o njemu kao o jeziku "na našo", koji su očuvali kao osnovni *marker identiteta* svoje zajednice. Značenje materinskog jezika kao temeljnog čimbenika identifikacije najbolje je vidljiv u uzviku pod vješalima revolucionara, talijanskog patriota, a ujedno i pripadnika te zajednice Nicole Nerija, koji upućuje svojim suseljanima: "Nemojte zabit naš jezik!".

Druga Smithova odrednica etnije su **mitovi o zajedničkim precima, o pradomovini**. U moliških Hrvata ona zaista ima mitski neodređenu dimenziju. Domovinu iz koje dolaze u pokrajinu Molise najčešće smještaju "s *onu ban(d)u mora*".

Malo preciznije odrednice nalazimo u natpisu na župnoj crkvi u mjestu Palatu "Ljudi iz Dalmacije prvi naseliše ovaj grad i iz temelja sagradiše ovaj hram 1531. godine" te u iskazu koje je u Aquavivi dobio Josip Smodlaka 1904. "*su z' Dalmacije pur naši stari*". Iz navedenog je vidljiva nejasna i neodređena prostorna vizija domovine predaka. Dalmacija je širok pojam i ime koje se u različitim povijesnim razdobljima upotrebljavalo za geografski prostor čije je omeđenje (i određenje) ovisilo o političkoj situaciji i upravi. Prema pismenim potvdama (talijanski dokumenti koji govore o skupinama slavenskih izbjeglica na jugu Italije) i rezultatima povijesnih i lingvističkih istraživanja riječ je o Dalmaciji u 16. stoljeću, koja je u to vrijeme mletački posjed koji graniči s prijetećim Osmanskim Carstvom, podvrgnuta konstantnim provalama i pljačkama turskih četa i najvećim migracijama stanovništva u svojoj povijesti. Uz ovako "konfuzno" stanje pradomovine, popraćeno činjenicom da su imigranti iz Dalmacije u Italiju dolazili skupnim migracijama, ali vjerojatno nije bila riječ o potpuno "homogenim" skupinama doseljenika (iseljenički valovi u različitim razdobljima), instanca neodređenosti pri prostornom poimanju pradomovine postaje jasnijom i nadaje se kao jedino logično rješenje.

Osim zajedničke predaje o dolasku očuvano je sjećanje na **zajedničku povijest**.

Kontakt među stanovnicima talijanske i hrvatske obale postojao je još od pretpovijesnih vremena, a prve migracije Slavena na prostor središnje i južne Italije počele su najranije u 13. stoljeću i nastavile se do 16. stoljeća. Prva doseljavanja bila su sporadična, grupice i pojedinci koji su došli iz Dalmacije radi trgovine u priobalnim su gradovima duž obale osnivali male, vlastite zajednice ili *universitates*. "Svaka je *universitates* bila pravno tijelo priznato od lokalnih vlasti. Ove su grupe obično imale i vlastite crkve" (Scotti, 1980:6). Tragovi tih prvih slavenskih zajednica na jugu Italije vidljivi su u natpisima i nazivima upravo tih crkvenih građevina koje su po dolasku podizali doseljenici: u pokrajini Otranto "u trećem desetljeću XIV. stoljeća spominje se crkva Sanctus Vitus Sclavonibus, tj. sv. Vida Slavena, dok je u mjestu Vasto postojala još 1362. godine crkva San Niccolo degli Schiavoni (sv. Nikola Slavena) koja je srušena 1638." (Scotti, 1980:6). Te su zajednice lokalne vlasti priznavale i očito je osim akulturacije došlo i do strukturalne asimilacije, imigrantsko stanovništvo je i strukturalno ušlo u sustav strukturalnih veza i odnosa domicilnog stanovništva koje ga doživljava kao svoje (Živković i sur. 1995:26). To je vidljivo na primjeru Ancone, čiji stanovnici 1487. razlikuju Slavene, ranije doseljene i integrirane u gradski život, i novopridošle imigrante, čine čak i distinkciju u njihovu imenovanju: *Slavi e Morlacchi* (Rešetar, 1911:2). Prema Rešetaru postoje tragovi takvih slavenskih kolonija u predjelima Marche, Abruzzo, Otranto, Molise, Matera, Avellino, Salerno, Brindisi i Foggia. Povjesničar Rohlf i lingvist Hraste pronašli su potvrde slavenskih oaza na području Gargana (toponomastika i govor). Doseljenici su prodirali i u unutrašnjost, a potvrde njihove prisutnosti vidljive su u hrvatskim prezimenima pronađenim na grobljima, starim nazivima gradova koji su obično imali dodatak "degli Schiavoni", u nekim običajima, narodnim igrama (igrama s vijencima), naricaljkama nad mrtvima i u daćama.

Velike migracije s istočne obale Jadrana prema Italiji obilježile su 15. i 16. stoljeće; "push faktor" migracija je prodor Turaka kroz Balkanski poluotok prema Jadranu, koji je natjerao mnoge stanovnike da bježe iz kontinentalne unutrašnjosti prema obali, dalmatinskim otocima, istarskom poluotoku i sjeverozapadnim i južnim talijanskim regijama uz Jadransko more. Slavenski zbjegovi tako dolaze u pokrajinu Molise i naseljavaju isprva petnaest općina na najsjevernijem kutu Napuljske Kraljevine. Za razdoblje masovnih migracija potaknutih turskim osvajanjima postoje potvrde u talijanskim povijesnim izvorima i zakonima vezanim uz problem slavenskih doseljenika. "Lokalne su vlasti 1448. uvele zakone kojima su slavenske izbjeglice tjerale s područja pokrajine Abruzzo. Godine 1550. jedna je napuljska povelja naređivala da se Slaveni, koji su naselili obalni pojas između Ancone i Garganskog poluotoka povuku pedeset milja u unutrašnjost. Kasnije 1508. i 1518. godine, feudalni gospodari iz porodice Caraffe doveli su slavenske koloniste da nasele sela San Biase i San Felice nakon epidemije koja je uništila tamošnje stanovništvo" (Heršak, 1982:17-18). Od 1500. godine mnoge skupine slavenskih doseljenika raspšile su se po provincijama Marche, Abruzzo, Molise, Puglia te nekim krajevima Campanije i Basilicate, a njima se između 1524. i 1531. pridružilo još nekoliko skupina koje su se bježeći pred Turcima iskrcale kraj Termolija. U samoj pokrajini Molise bilo je 15 slavenskih općina. S vremenom su se slavenske skupine stopile s talijanskima, dok su one udaljene od talijanskih i albanskih naselja sačuvale svoju autohtonost. Od 15 pretpostavljenih slavenskih naselja danas su jezik, svijest o zajedničkom porijeklu i različitosti od talijanskog stanovništva sačuvani samo u trima naseljima: Aquaviva Collecrocce (Živavoda Kruč), San Felice del Molise (Stifilič) i Montemitro (Mundimitar).

Slavenska su naselja bila još i Mafalda (Ripalta), Tavenna, Motelongo, San Giacomo degli Schiavoni, San Biase, Petacciato, Cerritello, Sant Angelo, Palata, Montenero di Bisaccia.

Među općinama koje su se talijanizirale zastupljeni su dokazi o slavenskim korijenima njihovih stanovnika: natpis u Palatu na arhitravu crkve Santa Maria Nova ("Ljudi iz Dalmacije prvi naseliše ovaj grad i iz temelja sagradiše ovaj hram 1531. godine"), natpis na kapelici obitelji Drušković u Tavenni i blagdan svetkovanja dolaska "naših starih" u mjestu San Giacomo (Štijekov).

Preko glavnog identifikacijskog markera ove zajednice, jezika, utvrđeno je da do turske okupacije nad ovim stanovništvom nije došlo. Naime, lingvističkim je analizama dokazano da u jeziku ne nalazimo turcizme, što upućuje na činjenicu da su stanovnici migrirali prije turskog osvajanja ili baš u doba turskog osvajanja (Heršak, 1982:15) i da nisu živjeli pod turskom upravom. Imigrantima je osim zajedničke povijesti vezane uz pradomovinu, zajednička i povijest migracije, dolaska i naseljavanje novog teritorija na jugu Italije.

Nova zajednička povijest ovih doseljenika, mnogo jasnija i manje neodređena, počinje od 19. stoljeća. Medo Pucić, Dubrovčanin, talijanist i prevoditelj, u krojačkoj radionici u Napulju 1855. slučajno upoznaje krojača koji govori njemu poznatim slavenskim

jezikom. Taj slučajni susret odveo je do profesora iz Aquaviva Collecroce, Giovannija de Rubertisa, koji će uspostaviti veze sa znanstvenicima u Srbiji, Hrvatskoj, Poljskoj i Rusiji, a njegova su pisma objavljena u zadarskom časopisu *L' Osservatore Dalmata* te u Novom Sadu, Moskvi i trima njemačkim publikacijama. Otada počinje znanstveno konstruirana povijest slavenske enklave u južnotalijanskoj pokrajini Molise. Zajednička povijest kao obilježje etničkih zajednica u slučaju moliških Hrvata ima četiri potkategorije:

- a) zajednička povijest u pradomovini,
- b) zajednička povijest migracije i doseljavanja,
- c) zajednička povijest života u novoj domovini,
- d) nova povijest nakon "otkrića zajednice" u odnosu na njezine prave i potencijalne pretke i pradomovinu.

Sljedeće obilježje etnija je jedan ili više **razlikovnih elemenata zajedničke kulture** (jezik, religija, običaji) i u ovoj se kategoriji kriju temeljne odrednice kolektivnog identiteta zajednice moliških Hrvata.

Jezik je u moliških Hrvata najvažniji marker različitosti i, bez sumnje, najsnažnije identifikacijsko obilježje ove zajednice. Za jezik rabe jednostavnu sintagmu "*na našo*", kojom se određuju i razgraničavaju u odnosu na susjedne talijanske dijalekte, a od vremena standardizacije i od standardnog talijanskog jezika. Jezikom su se određivali i jezikom su uvjetovali. Naime, do asimilacije slavenskih doseljenika u 15. i 16. stoljeću došlo je vjerojatno i zbog njihova poznavanja talijanskog jezika jer su na novi prostor došli s prostora pod mletačkom upravom. U trima naseljima koja su se do danas jezično očuvala u pokrajini Molise postojao je, osim talijanizacije, i proces slavenizacije. Naime, talijanski doseljenici koji su željeli živjeti na prostoru njihovih sela morali su naučiti govoriti "*na našo*", što je vrijedilo i za sve neslavenske snahe i zetove koji su dolazili u njihove domove. Upravo je preko jezika u 19. stoljeću slavenska zajednica iz pokrajine Molise zamijećena. Tada postaje predmetom znanstvenih istraživanja i postavljanja niza hipoteza o porijeklu. Počinju zapravo znanstveni dispući i dokazivanja poradi odgovora na pitanja: Koji ili čiji su to Slaveni? Kojoj slavenskoj zajednici pripadaju?

U rasprave i dokazivanja uključuju se povjesničari i lingvisti, stvaraju pretpostavke o jeziku, pradomovini i doseljenju. Zanimljivo je preko postavljenih teorija pratiti zamjetan utjecaj političkog uvjerenja i subjektivnih kriterija istraživača na kreiranje i izvođenje znanstvenih zaključaka. Neke od temeljnih hipoteza o porijeklu jezika, mogućoj pradomovini i imigraciji te slavenske zajednice su:

1. Vikentij Vasil'evič Makušev (1874.), ruski jezikoslovac i povjesničar, na temelju nekih staroslavenskih riječi koje su iščezle iz hrvatskoga i srpskoga, a zadržale se u bugarskome, zaključio je da su doseljenici bugarskoga porijekla.
2. Risto Kovačević (1885.) tvrdio je da su iz Srbije.
3. Josip Aranza (1892.) – iz zadarske okolice.
4. Josip Gelcich (1908.) – iz Crne Gore, kolonije su osnovali doseljenici Crnogorci između 1513. i 1517. godine.

5. Josip Smodlaka (1906.) na temelju analize narječja koje je čisto ikavsko i pretežno štokavsko tvrdi da njihovo porijeklo treba tražiti južno od Cetine u neretvansko-biokovskom primorju.
6. Milan Rešetar (1911.) – smatra da potječu iz područja Cetine i Neretve, i to naročito s donjeg toka Neretve.
7. Teodoro Badurina (1950.) nalazi analogiju između njihovih govora i prezimena s onima u južnoj i jugozapadnoj Istri.
8. Miroslav Pantić (1977.) na temelju zapisa jedne bugarštice zabilježene u južnoj Italiji 1497. tvrdi da su moliške slavenske naseobine osnovali doseljenici iz Srbije, Bosne i Hercegovine te Primorja koji su pred Turcima bježali u primorske gradove i dalje u Italiju.
9. Dalibor Brozović (1970.) i Petar Šimunović (1984.) – pradomovina je bila u podbiokovskom području, gdje su se ikavski zapadnoštokavski i čakavski govori prije velikih migracija u doba turskih prodora gotovo dodirivali i bili manje polarizirani nego igdje drugdje.

Teorije o porijeklu doseljenika iz zemalja s većinskim i dominantnim stanovništvom pravoslavne vjeroispovijesti otklanja Ferdo Gestrin (1977.), pokazujući da "iz južnoslavenskih zemalja istočno od crte Drina – Bojana u Italiji gotovo nije bilo jer je vjerska razlika bila za njih u ono vrijeme prevelika" (Sujoldžić i sur., 1986:120).

Većina se znanstvenika oslanja na tezu da je domovima moliških Slavena bila na neretvanskom području (Smodlaka, Rešetar, Brozović i Šimunović). Ishodišni jezični sustav bio je zapadnoštokavsko-ikavski govor s brojnim čakavizmima i talijanizmima. "Ti čakavizmi rezultat su prisnog susjedstva ikavskih štokavaca sa čakavcima u staroj domovini, ali i naslanjanja štokavsko-ikavskih naseljenika u južnoj Italiji s kraja XV. i početka XVI. stoljeća na ostatke starijeg iseljeničkog sloja na tom prostoru za koji postoje povijesni i jezični dokazi" (Šimunović, 1984:58). Prijelazni čakavsko-štokavski govori nalazili su se na granici čakavske Dalmacije i štokavske Hercegovine. Dalibor Brozović (1970.), analizirajući dijalekte u predmigracijskom razdoblju na području Neretve, zaključuje da se južno od rijeke Cetine na biokovskom području u to doba govorio biokovsko-cetinski (ikavsko-štokavski) dijalekt s pretežno štokavskim osobinama i prirodnim čakavskim primjesama. Sujoldžić i suradnici (1986.) u svojim istraživanjima "lingvističkih udaljenosti" također su dokazali da su doseljenici u pokrajinu Molise došli iz područja južno od Cetine. Podaci skupljeni u trima moliškim naseljima (Kruč, Stifilič, Mundimitar) uspoređeni su s podacima za pet istarskih sela (Rovinjsko Selo, Rakalj, Medulin, Kaštelir, Kaldir), dva sela na otoku Hvaru (Sućuraj i Zastrazišće), dva sela na otoku Korčuli (Račišće i Pupnat) te naselje Sumartin na otoku Braču. Mjesta na srednjodalmatinskim otocima izabrana su zbog toga jer su ih osnovali doseljenici koji su u 15. i 16. stoljeću bježali pred Turcima iz područja Makarskog primorja, Imotske krajine i donjeg toka Neretve. "Govor tog stanovništva je štokavski i kao takav sačuvan je do danas u onim mjestima koja su oni prilikom doseljenja osnovali: Sumartin na Braču, Sućuraj na Hvaru i Račišće na Korčuli" (Sujoldžić i sur., 1986:131).

Navedena migracijska struja (Brozović, 1970) kretala se uzduž obale sve do Istre, na putu do Istre i u samoj Istri ti su se govori postupno čakavizirali, tako da se iz njih razvio specifični čakavski dijalekt jugozapadne Istre. "Govor moliških naselja pokazuje najveću sličnost sa naseljima Pupnatom i Zastrazišćem i općenito veću sličnost s naseljima na srednjodalmatinskim otocima nego s naseljima u Istri" (Sujoldžić i sur., 1986:132).

Imigracijom je jezik odvojen od ostalih hrvatskih dijalekata, njihova razvoja, standardizacije i posuđivanja iz hrvatskoga standardnog jezika. Očuvano je jezično stanje iz doba napuštanja domovine i preneseno u novu domovinu, kao primjer "fosiliziranog" dijalekta. Na prostoru Italije doseljenici su prilagodili svoj jezik novoj okolini, s vremenom dolazi do asimilacije, o čemu najbolje svjedoči podatak da su se od 15 pretpostavljenih sela jezično očuvala samo tri, udaljena od talijanskih naselja, a opet geografski međusobno blizu. Rešetar (1911.) u svojoj studiji ističe da je došlo do brže asimilacije slavenskih doseljenika u odnosu na albanske doseljenike, čije su se zajednice na jugu Italije sačuvala određenijim i mnogobrojnijim značajkama etničke skupine od slavenskih doseljenika. Može se pretpostaviti da su doseljenici poznavali talijanski prije doseljenja u Italiju. "U frazeologiji i u sintaksi ima mnogo romanskih pojava još iz predmigracijskih vremena" (Heršak, 1982:24). Unatoč činjenici da je sačuvan u samo trima selima, ne znači da je ostao okamenjen, već se mijenjao i razvijao kao i svaki "živi" jezik. Zbog dodira sa standardnim talijanskim jezikom i dijalektima pokrajine Molise i Abruzzo idiom se mijenjao i razvijao, prilagođavajući leksičke, fonološke, morfološke i sintaktičke osobine prema jezicima s kojima je u dodiru, doživljavajući jezičnu evoluciju. "Unatoč pokušajima stvaranja vlastite književnosti, koji su počeli već u 19. stoljeću i nastavljeni sporadično do danas, moliškoslavenski jezik gleda se kao govorni jezik bez pisane norme. Uključen je među ozbiljno ugrožene jezike navedene u UNESCO-ovoj Crvenoj knjizi ugroženih jezika" (Sujoldžić 2004:266). On danas pokazuje mnoge značajke "jezika u opadanju", što je vidljivo u bilingvizmu, prevladavanju izvornih govornika među starijim, seoskim ili neobrazovanim stanovništvom, intenzivnom posuđivanju iz dominantnog jezika, nedostatku standardizacije i smanjenoj sferi jezične uporabe (Sujoldžić, 2004:270). Za "na našo" karakteristična je upravo promjena jezičnog koda s obzirom na uporabu: on se rabi u svakodnevnom životu i lokalnoj komunikaciji, dok je talijanski jezik vezan uz crkvu, školu, administraciju, medije, uopće, za prostor javnog života. Donošenjem zakona o zaštiti jezičnih i kulturnopovijesnih manjina u Italiji 1999. hrvatsko vodstvo i lingvisti pokrenuli su aktivnosti usmjerene na očuvanje, opisivanje i standardiziranje moliškohrvatskoga jezika. Izdana su dva rječnika moliškohrvatskih govora Kruča i Mundimitra (A. Piccoli; A. Sammartino; S. Hozjan; M. Menac-Mihalić: *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro – Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*, Montemitro – Zagreb 2000.; W. Breu; G. Piccoli; S. Marčec: *Dizionario croato molisano di Acquaviva Collecroce*, Campobasso 2000.) te gramatika moliškohrvatskoga jezika (Sammartino, Antonio: *Grammatica della lingua croato-molisana / Gramatika moliškohrvatskoga jezika*, Fondazione "Agostina Piccoli", Montemitro i Profil international, Zagreb, 2004.). Potaknuto je organiziranje jezičnih

seminara, a neki su se moliški Hrvati nakon studija hrvatskoga jezika i književnosti u Hrvatskoj posvetili znanstvenom istraživanju i proučavanju jezika "na našo".

Slavenskim je zajednicama triju moliških naselja i njihovu govornom jeziku nadjenuto ime – moliški Hrvati i moliškohrvatski jezik – a time i novi etnički identitet. Javilo se nastojanje za standardizacijom, čime je otvoren niz novih problema: kako i prema čemu standardizirati taj govorni jezik koji se bez pisane norme očuvao pet stotina godina i čijim je govornicima jedini pisani, normirani jezik koji upotrebljavaju zapravo standardni talijanski? Tendencije koje prevladavaju nakon "dodjeljivanja" etnonima i određivanja jezika "na našo" kao hrvatskog vernakulara su da se standardizira prema standardnomu hrvatskomu jeziku, a njegovo učenje postupno uključi u postojeći školski sustav. Problem je u tome što je standardni hrvatski jezik drukčiji od jezika "na našo" i govornicima predstavlja novi jezik, s drukčijim vokabularom i izgovorom. U toj zajednici postoje bilingvalni i trilingvalni govornici: uz "na našo", govore moliške dijalekte i standardni talijanski jezik. Cijelom problemu treba još dodati iseljenike koji su imigrirali pretežno u SAD, Južnu Ameriku, sjevernu Europu i zapadnu Australiju (dva velika iseljenička vala: početkom i sredinom 20. stoljeća) pa se pojavljuje i sloj bilingvalnih govornika engleskoga i moliškohrvatskoga (moliškohrvatski među tim govornicima očuvan je u starijem, izvornijem obliku od današnjega moliškohrvatskoga jezika, koji je doživio daljnje promjene u vokabularu i strukturi, čemu jezik imigranata zbog iseljenja i odvajanja od matičnog idioma nije bio podložan). Pojava standardnoga hrvatskog jezika dodatno komplicira već ionako dovoljno složenu jezičnu situaciju. Razmišlja se da bi možda pri očuvanju i učenju "na našo" trebalo prihvatiti model gradišćanskih Hrvata, koji svoj govorni jezik uče u školama, ističu njegovu različitost od standardnoga hrvatskoga, ali čuvaju arhaične oblike i inovacije nastale jezičnim dodirima s njemačkim i mađarskim jezikom. Tako im je omogućeno "izražavanje jedinstvenog identiteta bilingvalne i bikulturalne osobe" (Sujoldžić, 2004:272) na kojemu se temeljila posebnost i različitost ove zajednice.

Religija kao drugi element zajedničke kulture moliških Hrvata jedan je od razloga zbog kojih je pred turskom opasnošću Italija kao najbliža katolička zemlja bila najbolji izbor. Osim toga crkveni su ljudi, naročito redovnici, vodili zbjegove na susjednu obalu. Značenje religije vidljivo je i u materijalnim, pisanim dokazima o naseljavanju slavenskih izbjeglica i prebjega potvrđenih natpisima pronađenim na sakralnim građevinama s juga Italije. Očito je podizanje crkava bio znak zahvale za sretan dolazak u novu domovinu, ali i snažan integracijski čimbenik, mjesto okupljanja i povezivanja doseljenih zajednica. "Crkva, iako se koristeći tijekom religioznih obreda latinskim jezikom, imala je (dovoljno je prelistati popis župnika) u broju svećenstva prenatrpanu većinu ljudi podrijetlom iz mjesnog puka" (Cicanese, 1996:47). Taj je podatak vrijedan jer je odnos lokalnog življa prema svećeniku iz svoje sredine bio mnogo prisniji, a i komunikacija se s crkvom, izvan samih obreda, mogla odvijati na moliškohrvatskome. Smanjenjem broja stanovništva iseljavanjem u talijanske gradove ili prekooceanske zemlje smanjio se i broj zaređenih svećenika iz moliškohrvatskih zajednica. Župnici su sada bili Talijani, koji su nakon odredbe Drugog vatikanskog sabora o služenju

bogoslužja na narodnim jezicima, mise i crkvene obrede vodili na talijanskome jeziku. Time je sfera jezične uporabe moliškohrvatskoga znatno smanjena, crkva tako postaje samo još jedna institucija javnog života u kojoj se rabi talijanski jezik. Sami moliški Hrvati između ostalih prijedloga za očuvanje svoga jezika rješenje vide i u ovoj jasno artikuliranoj želji: "učit i molit, bolje s popom koj umi govorat na našo" (Piccoli, 1996:51). Kardinal Franjo Šeper je za svoga službovanja u Rimu (druga polovica 20. stoljeća) uspostavio veze s moliškohrvatskom zajednicom i organizirao slanje svećenika, redovnika i redovnica iz Hrvatske, što je ostalo praksom i danas.

Od **običaja** koje su donijeli iz pradomovine i sačuvali u novoj postojbini je tzv. Zeleni Juras, svečanost proljeća i plodnosti; običaj se sačuvao kao fešta do majo (Scotti, 1980). U materijalnoj kulturi je značajno tekstilno rukotvorstvo, tkalačka djelatnost (osobito u Mundimitru) te tkalački nazivi prenijeti iz domovine (krosne, brdo, kudeljja, niti) uz neke elemente narodne nošnje.

Sačuvana je, doduše okrnjeno, i usmena poezija. Zanimljive su pretpostavke znanstvenika i istraživača o pojavi povijesnih osoba u nekim sačuvanim tragovima usmene poezije u moliškohrvatskim naseljima. Lik Ive Karlovića, uistinu stvarne povijesne osobe i borca protiv Turaka, u usmenim je pjesmama skupljenima među moliškim Hrvatima potaknuo interpretacije koje u usmenoknjiževnim analizama nisu uobičajene. Giacomo Scotti navodi pjesme s motivom odlaska djevojaka na livadu u berbu cvijeća i njihova straha od junaka/junakâ. On taj strah, kao i pojavu konkretnog junaka – Ive Karlovića, povezuje sa strahom od turske opasnosti, navodeći da "dok im nisu učenjaci objasnili ko biše Ivan Karlović, Molizanski Hrvati nisu ništa znali o ličkom knezu. Neki su držali da je to bio bogataš, strogi vladar, drugi hajduk, treći vrag. U svakom slučaju samo je ime izazivalo strah. Taj je strah zapravo plod nejasne predodžbe o krvavim borbama kod Klisa, gdje su pod zapovjedništvom bana Karlovića pali mnogobrojni junaci, zbog čega su majke, udovice i kćeri s preživjelim muškarcima bježali iz Hrvatske preko mora. Donijeli su sa sobom tužne uspomene užasa i smrti" (Scotti, 1980:41).

Emil Heršak se dovezuje na Scottija i proširuje "interpretaciju straha". "Lokalni folklor služi kao dragocjeno vrelo za datiranje moliške migracije. Pjesme o Ivanu Karloviću koje se pjevaju prilikom svadbenih svečanosti, o stvarnoj povijesnoj ličnosti i hrvatskom banu iz 15. stoljeća. (...) Ipak ga je borba pretvorila u junaka narodne epopeje, ali slabije pamćenje mlađih pokoljenja dalo mu je dva sasvim različita lika s jedne i s druge strane Jadrana. Na našoj obali postao je romantična figura, a u Molisama je pretvoren u gotovo sotonski tip. Ratne uspomene koje su izbjeglice sa sobom donijele iz stare postojbine, bile su tako strašne da mlađa pokoljenja nisu dijelila 'kršćane od Turaka' u sveukupnom kontekstu 'balkanskog srednjeg vijeka'. Povijesna istina u ovom slučaju reflektira se u 'djelomičnom' pamćenju" (Heršak, 1982:17).

Pjesme koje motivski obrađuju odlazak djevojaka na polje i vodu mogu se u velikom broju i najrazličitijim varijantama pronaći na prostoru Hrvatske. U tim se pjesmama također pojavljuje strah pred junacima ili konkretnim junakom kojega bi tamo

mogle zateći, ali je riječ o strahu od oblube. Budući da su u moliških Hrvata te pjesme očuvane uz svadbene običaje, vjerojatno je riječ o jednoj od varijanti ovih usmenih pjesama koje su doseljenici donijeli iz domovine i usmenom predajom prenosili budućim naraštajima. U očuvanoj se varijanti pojavljuje lik Ive Karlovića, a mogao je biti i Ivo Senjanin, Kraljević Marko, Ilija Smiljanić jer su svi bili povijesne osobe, no ovim je pjesmama njihova "povijesnost" irelevantna (lik Marka Kraljevića javlja se i u muslimanskim usmenim pjesmama). Bi li, da je u pjesmama sačuvan neki drugi povijesni lik o kojem oni koji ih pjevaju nemaju "povijesno predznanje", povjesničari i znanstvenici pohrlili da im daju kratko izvješće o životu i djelu narečenog junaka (konkretno, da im objasne zašto se u pjesmi javlja Kraljević Marko, objašnjavajući njegovu povijesnu ulogu i kako se pomoću njegove pojavnosti mogu izvesti neki zaključci o dataciji seobe ili bilo što drugo važno za određenu zajednicu)? Strah iz pjesama je djevojački strah od oblube, gubitka djevičanstva te se vjerojatno stoga i izvode uz svadbene svečanosti. Junak je mogao biti bilo koji epski junak, njegova je povijesna uloga u ovim pjesmama nevažna za sadržaj i funkciju pjesme. Od izvođenja zaključaka o djelomičnim i inim sjećanjima na tursku opasnost važnija je činjenica o trajnosti usmene predaje koja je naraštajima u novoj sredini uspjela prenositi i sačuvati narodnu poeziju kao dio tradicije, a samim time i dio identiteta ove manjine. Pisana književnost na moliškohrvatskome pojavila se tek u drugoj polovici 20. stoljeća, potaknuta potrebom očuvanja jezika i tradicije.

Prema Smithu jedna od oznaka etničkog identiteta je i određeni **zajednički teritorij**. U moliških Hrvata vidimo da je i pradomovina pretvorena u polumitsko mjesto označeno nazivom "s one ban(d)e mora" ili jednostavno Dalmacija. Prostor juga Italije i njegov specifičan položaj u odnosu na ostatak talijanskog teritorija jedan su od preduvjeta očuvanja moliških Hrvata i njihova identiteta.

Lingvistički, to područje karakteriziraju "oaze" ili "otoci" netalijanskih dijalekata – aloglotski jezici (albanski, hrvatski) – ali i južnotalijanski lokalni dijalekti (sicilijanski, sardski, kalabreški, moliški), koji se također u velikoj mjeri razlikuju od standardnog talijanskog jezika (Heršak, 1984:8-9). Stanovnicima južnotalijanskih pokrajina dijalekti su primarni jezični idiom, a sa standardnim talijanskim jezikom susreću se, kao i netalijanski stanovnici, prvi put u institucijama javnog života (školi, administraciji, medijima) i on je jedini pisani jezik koji poznaju jer su svi dijalekti govoreni jezici. Osim toga, u odnosu na sjever, jug Italije periferno je i gospodarski nerazvijeno područje koje zbog tih svojih obilježja nikad nije bilo u središtu interesa i nadzora razvijenog sjevera. Riječ je o području koje je izrazito migratorno, na njega u ranijoj povijesti dolaze velike slavenske i albanske imigracijske skupine, a u novijoj povijesti kreće snažna ekonomska imigracija, naročito prema SAD-u i zapadnoeuropskim zemljama. Važno je istaknuti snažan lokalni patriotizam među stanovnicima toga prostora, koji je obilježje domaćeg, ali i doseljenog stanovništva. Suživot raznih lokalnih zajednica koje su s vremenom snažno razvile neke markere grupnog identiteta, uza sve ekonomske i političke značajke ovih prostora, onemogućio je stvaranje osjećaja otuđenosti i stranosti. U moliških je Hrvata neupitna njihova pripadnost i povezanost s prostorom na kojem žive i u pitanje je

ne dovode ni najbliži talijanski susjedi. Kroz povijest nije postojala ni prava svijest o manjinskom položaju, jednako kao ni svijest o paralelnom postojanju govornika istog slavenskog idioma, sličnih običaja i porijekla na drugoj jadranskoj obali. Nisu zabilježeni ni povijesno potvrđeni pokušaji kontakta s prostorom pradomovine do 19. stoljeća, kada su ostvareni na poticaj lingvista i znanstvenika. Tri sela moliških Hrvata smještena su u unutrašnjosti, na geografski izoliranom, planinskom području koje je slabo povezano sa susjednim talijanskim naseljima. O tome najbolje svjedoče i opisi putnika-znanstvenika koji su posjećivali moliškohrvatska naselja: Milana Rešetara (1911.) i Stjepana Krpana (1980.). Unatoč vremenskom odmaku u kojem su poduzeli svoja putovanja među moliške Hrvate (69 godina), opisi prometne izoliranosti i slabe povezanosti s ostatkom pokrajine i talijanske države uopće gotovo su identični.

"Iz Termolija se mora voziti u smjeru zapada 5 do 6 sati do sljedećeg slavenskog mjesta Acquaviva dobrom cestom koja se neprestano penje, ovdje zadnji obronci Apenina dosežu morsku obalu, zbog toga čovjek mora silaziti više puta dolje pa gore da bi došao do Acquavive, koja se nalazi na otprilike 480 metara. Mnogo je teže doći do sljedeća dva slavenska mjesta jer do njih ne vodi nikakva cesta, čak ni pristojan put (iako je već 1860. u pokrajini Campobasso preko 100 milijuna franaka izdano za izgradnju cesta), tako da sam, da bih došao do San Felicea, morao hodati dnevno više od 6 sati, zato sam morao odustati da iz Acquavive poduzmem još jedan takav put prema dvostruko udaljenom Montemitru" (Rešetar, 1911:10 – prev. A. P.).

"U Kruč smo se uputili prvim odvojkom prema jugu i uskoro smo prešli Trigno. Naša žurba proizašla je iz znatiželje da se što prije nađemo u središnjem mjestu Molizanskih Hrvata, urodila je posljedicom da smo naišli na vrlo zavojitu i znatno oštećenu asfaltiranu cestu kojom smo, prevalivši tako 5-6 kilometara, prispjeli u Filić. (...) Cesta za Kruč u dužini od 13 kilometara opasuje brda, pruža se njihovim usjecima, spušta se u strmi dol i potom diže na novi brijeg" (Krpan, 1988:297).

"Po svom položaju Filić se nalazi u sredini prostora triju hrvatskih sela u talijanskim Molizama. Njemu na jugoistoku je Kruč, a preko brda na sjeverozapad Mundimitar. Seoske su kuće složene u nepravilno povučanim i vijugavim ulicama, od kojih se ona središnja nalazi na samoj glavici visoka brda. Po nadmorskoj visini koja iznosi 548 m, Filić je uistinu gorsko selo..." (Krpan, 1988:305).

"Od trga pod visokim brdom, na čijem vrhu s nadmorskom visinom od 508 metara i na strmim padinama leži samo mjesto, uputili smo se na istok, na lokalitet zvan Selo. Ovaj naziv čuva spomen na prošlo vrijeme kad se Mundimitar tu nalazio" (Krpan, 1988:309).

Ovakva geografska i prometna izoliranost, ekonomija koja nije zahtijevala previše dodira sa susjednim zajednicama (pretežno zemljoradnja), izazvala je visok stupanj endogamije: "u generaciji rođenoj između 1896. i 1905. prosječna endogamija iznosila 81.4%. Po naseljima je to bilo: Kruč – 90%, Mundimitar – 80%, Stifilić – 74%. Za generaciju rođenu od 1931. do 1935. prosječna endogamija u tim naseljima bila je 71%" (Piccoli, 1993:178); tradicionalna kultura uz poseban govorni jezik kao glavni označitelj

identiteta te zajednice pogodovali su stvaranju još jednog "otoka" netalijanske zajednice, koja se očuvala zahvaljujući slaboj integriranosti, lokalizmu i svojevrsnoj "inzularnosti" juga Italije u odnosu na njezin sjever. Očekivali bismo da je ova zajednica bila i reproduktivni izolot. Govorni jezik često može predstavljati genetsku i kulturnu prepreku, povećavajući genetske varijacije i različitosti među populacijama. Između različitih skupina koje ne govore talijanski, koje su prodirale u Italiju od pretpovijesnih vremena, zajednica u Moliseu koja govori hrvatskim jezikom najmanja je etnolingvistička manjina i zbog toga je pogodna za dokazivanje ovakve hipoteze. Talijanski i hrvatski genetičari napravili su analizu mitohondrijske DNA hrvatske manjine u pokrajini Molise, hrvatske "roditeljske" populacije i susjednih talijanskih skupina kako bi utvrdili je li govorni jezik pridonio očuvanju genetskog identiteta Hrvata koji žive u Italiji. Istraživanje je provedeno na trima skupinama nepovezanih i zdravih osoba s provjerenom/potvrđenom majčinskom genealogijom. Prvu ispitivanu skupinu činile su osobe iz triju sela koja pripadaju hrvatskoj etnolingvističkoj manjini u Moliseu, u drugoj se skupini nalazilo 199 pojedinaca iz središnje i južne Italije (Lazio, Campania, Abruzzo/Molise i Puglia), a u treću, najveću skupinu uključeno je 96 osoba iz četiriju sela smještenih u Makarskom primorju – Krilo Jesenice, Mimice, Zaostrog i Živogošće – te 311 pojedinaca izabranih slučajnim odabirom iz župnih knjiga triju hrvatskih srednjodalmatinskih otoka: 105 s Brača, 108 s Hvara i 98 s otoka Korčule. Rezultati analize su pokazali da su stanovnici sela u kojima živi hrvatska manjina u pokrajini Molise blisko povezani i s Hrvatima, pogotovo onima koji žive u priobalnom području, ali i s talijanskim populacijama koje žive u blizini. To pokazuje da nije postojala reproduktivna izolacija između dviju geografski najbližih, ali kulturno različitih populacija. Prisutnost znatnog stupnja genetskog protoka između hrvatske manjinske zajednice i susjednih talijanskih populacija pokazuje da razlike u jeziku ili druge kulturne osobine nisu stvorile reproduktivne prepreke u majčinskoj genskoj zalihi (Babalini i sur., 2005).

MOLIŠKI HRVATI DANAS

Nakon pomnog dokazivanja pripadnosti njihova jezika hrvatskome jezičnom idiomu, izvođenja pretpostavki o njihovu doseljenju, nadijevanja etnonima "moliški Hrvati", početka intenziviranja odnosa i institucionalne brige "pradomovine" za ovu manjinu, te konačno donošenjem Zakona br. 482 Norme u pogledu zaštite povijesnih jezičnih manjina u Italiji 15. prosinca 1999., položaj te zajednice postao je puno određeniji i formalniji. Većina napora usmjerena je očuvanju glavnog markera identiteta moliškohrvatske zajednice – jezika. Radi očuvanja jezičnoga blaga i drugih tradicija u Filiću je 1968. osnovano kulturno društvo "Naš jezik", koje nekoliko godina izdaje časopis pod istim imenom. Zamijenio ga je časopis "Naš život" (od 1986. do 1988.) da bi od 2002. godine počelo izdavanje časopisa "Riča živa", koji izlazi četiri puta godišnje. U moliškohrvatskim mjestima očuvanju tradicije, folklora i jezika pridonose amaterska mjesna kulturno-umjetnička društva. Godine 1999. osnovana je Zaklada "Agostina Piccoli", nevladina, neprofitna organizacija poradi istraživanja i očuvanja

moliškohrvatske kulturne baštine. Zaklada podupire kulturne i umjetničke programe, suradnju i razmjenu s Republikom Hrvatskom. Godine 2000. ju je kao službenu instituciju za zaštitu moliškohrvatske kulture i tradicije priznala talijanska država. Izdana su dva rječnika (jedan koji obrađuje kručki, a drugi govor u Mundimitru) i gramatika moliškohrvatskoga jezika. Postoji i internetska stranica Mundimitra na talijanskom i standardnom hrvatskom jeziku na kojoj se mogu pronaći svi podaci o smještaju, povijesti, jeziku, književnosti, cjelokupna publicistika i svi znanstveni radovi koji se na bilo koji način bave moliškim Hrvatima. Hrvatska matica iseljenika surađuje s moliškohrvatskom zajednicom od osnutka Odjela za hrvatske manjine, a utemeljila je i manifestaciju "Tjedan moliških Hrvata" da bi se brojnim priredbama posvetila pozornost i predstavila moliškohrvatska zajednica.

"Pradomovina" se, dakle, usmjerila prema spašavanju svoje dijaspore (naročito devedesetih godina, kada se posebno naglašava povezanost s hrvatskim iseljeničkim zajednicama). Pri obraćanju i brizi za moliškohrvatsku zajednicu pojavljuju se "preporodni" govori i fraze o "buđenju" i jačanju zaboravljenog, izgubljenog etničkog identiteta te o njegovu (navodnu) vraćanju i osnaživanju. U govorima predstavnika hrvatske Katoličke crkve osjeća se rječnik identičan govorima iz ilirskoga preporoda koji su se bavili ugroženošću i izumiranjem "materinjeg jezika" ili onima koji su se mogli čuti devedesetih godina neposredno prije i nakon proglašenja hrvatske nezavisnosti te za Domovinskoga rata. Pokrenuti su isti imaginariji i simbolika hrvatstva radi isticanja i jačanja svijesti o povezanosti s "Hrvatima u domovini".

... područje između Zrmanje i Neretve moglo bi biti područje o kojemu još i danas maštaju i sanjaju generacije moliških Hrvata. (...) Različite inicijative u tom razdoblju svakako su probudile kod moliških Hrvata težnju za otkrivanjem povijesnog i kulturnog identiteta. (...) ... prijeti im velika opasnost od postupnog i potpunog izumiranja (fra Petar Milanović, župnik iz Kruča).

Premda sam morao govoriti talijanski, vi ste me slušali vjerničkim srcem katolika porijeklom Hrvata (kardinal Franjo Kuharić, 1996).

Pripadnici ove dijaspore ipak sebe ne doživljavaju kao izgubljene ili da im treba ovakva vrsta poduke, dapače, i sami prepoznaju svoje probleme i kritički se postavljaju prema "spasiteljskoj" misiji upućenoj "s one bane mora".

"Budući da u bližoj ili daljnjoj prošlosti pokraj lijepih riječi i dobrih namjera, nitko od brojnih učenjaka koji su se zanimali ili se zanimaju za naš jezični problem, osim naučnih predavanja, članaka objavljenih na trećoj stranici novina, nitko nikada u stvarnosti nije se suočio s problemom pisanja i čitanja 'našega jezika'..." (Tjedan moliških Hrvata, 1996:39).

Ako su pet stotina godina uspjeli očuvati svoj kolektivni identitet izgrađen na lokalno utemeljenim procesima društvene i kulturne povezanosti unutar specifičnih povijesnih i sociopolitičkih prilika koje su pridonijele njihovoj konsolidaciji, artikulaciju potreba i problema trebalo bi prepustiti njima samima.

Etnički identitet nije izgrađen samo na stvarnim, objektivnim sličnostima i različitostima zajednice, kako nam se čini kad isprva pogledamo Smithovih šest kriterija potrebnih za njegovu tvorbu. "Iako se čini da pobuđuju podrijetlo u povijesnoj prošlosti s kojom nastavljaju korespondirati, identiteti su zapravo pitanja iskorištavanja resursa povijesti, jezika i kulture u procesu postajanja radije nego bivanja: ne 'tko smo' ili 'otkuda dolazimo', već što bismo mogli postati, kako smo predstavljeni i kako predstavljamo sebe" (Hall, 1996:4). Potpuno izolirane zajednice i etničke skupine ne postoje, najstvarniji je kriterij etniciteta kontakt i odnos (bez obzira na to koliko minimalan bio). Umjesto statičnosti, izoliranosti i homogenosti etnički je identitet danas primjerenije opisivati kao dinamičan i kompleksan. Iako se na prvi pogled čini da moliški Hrvati očuvanje svoga jezika, a time i identiteta, duguju upravo izolaciji i homogenosti, zapravo je pregledom njihove povijesti uočljivo da su ga izgrađivali u odnosu "na druge". Jezik je odvajanjem nastavio razvoj u dodiru s moliškim dijalektima i standardnim talijanskim ("lingvistički drift"), a zajednica je isto tako komunicirala i sa susjedima uz koje je živjela, bez obzira na to koliko udaljeni bili. Možemo reći da je moliškohrvatski identitet uistinu očuvan zbog aktivnog bilingvizma i bikulturalnosti koji su zapravo njegova glavna distinktivna obilježja.

LITERATURA

BABALINI, Carla; **MARTÍNEZ-LABARGA**, Cristina; **TOLK**, Helle-Viivi; **KIVISILD**, Toomas; **GIAMPAOLO**, Rita; **TARSI**, Tiziana; **CONTINI**, Irene; **BARAĆ**, Lovorka; **JANIČIJEVIĆ**, Branka; **MARTINOVIĆ KLARIĆ**, Irena; **PERIČIĆ**, Marijana; **SUJOLDŽIĆ**, Anita; **VILLEMS**, Richard; **BIONDI**, Gianfranco; **RUDAN**, Pavao; **RICKARDS**, Olga (2005): The population history of the Croatian linguistic minority of Molise (southern Italy): a maternal view, *European Journal of Human Genetics*, Nature Publishing Group (NPG), Macmillan Publishers Limited, Basingstoke, Hants, UK, str. 1-11.

BREU, Walter; **PICCOLI**, Giovanni (**MARČEC**, Snježana) (2000): *Dizionario croato molisano di Acquaviva Collecroce*, Campobasso.

ČORALIĆ, Lovorka (2003): "S one bane mora" – hrvatske prekojadranske migracije (XV.-XVIII. stoljeće), *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 21, Zagreb, str. 183-199.

HALL, Stuart (1996): Introduction: Who needs 'Identity', U: ur. Stuart Hall i Paul du Gay, *Questions of Cultural Identity*, Sage, London, str. 1-17.

HARSTOCK, Nancy (1999): Foucault o moći: teorija za žene?, U: ur. Linda J. Nicholson, *Feminizam/postmodernizam*, Liberata - Ženski studiji, Zagreb, str. 139-154.

HERŠAK, Emil (1982): Hrvati u talijanskoj pokrajini Molise, *Teme o iseljeništvu* 11, Zagreb, str. 7-45.

HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, knjiga 3 (2001): Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.

KRPAN, Stjepan (1988): *Od Karaša do Biferna: zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

PICCOLI, Agostina (1993): 20 000 Molisini di origine Slava (Prilog boljem poznavanju moliških Hrvata), *Studia ethnologica Croatica* 5, Zagreb, str. 175-180.

PICCOLI, Agostina; **SAMMARTINO**, Antonio (**MARČEC**, Snježana; **MENAC-MIHALIĆ**, Mira) (2000): *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro – Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*, Montemitro, Zagreb.

REŠETAR, Milan (1911): Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens: mit 22 Abbildungen im Texte, *Schriften der Balkankommission, Bd. 9. Linguistische Abteilung, Südslawische Dialektstudien* 1, H. 5, Wien: A. Hoelder.**

SAMMARTINO, Antonio (2004): *Grammatica della lingua croato-molisana / Gramatika moliškohrvatskoga jezika*, Fondazione "Agostina Piccoli", Montemitro - Profil international, Zagreb.

SCOTTI, Giacomo (1980): *Z one bane mora. Tragom hrvatskih naselja u srednjojužnoj Italiji*. Otokar Keršovani, Rijeka.

SMITH, D. Anthony (1998): *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX vek, Beograd.

SUJOLDŽIĆ, Anita; **FINKA**, Božidar; **ŠIMUNOVIĆ**, Petar; **RUDAN**, Pavao (1987): Jezik i porijeklo stanovnika slavenskih naseobina u pokrajini Molise, Italija, *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 13, Zagreb, str. 117-145.

SUJOLDŽIĆ, Anita (2004): Vitality and Erosion of Molise Croatian Dialect, *Collegium Antropologicum*, Suppl. 1 (28), Zagreb, str. 263-274.

ŠIMUNOVIĆ, Petar (1984): Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarščica, *Narodna umjetnost* 21, Zagreb, str. 53-68.

TJEDAN MOLIŠKIH HRVATA (1996): Hrvatska matica iseljenika, Zagreb. (Giuseppe Cicanese, Angelo Genova)

ŽIVKOVIĆ, fra Ilija; **ŠPORER**, Željka; **SEKULIĆ**, Duško (1995): *Asimilacija i identitet. Studija o hrvatskom iseljeništvu u SAD i Kanadi*. Školska knjiga, Zagreb.

THE MOLISE CROATS

Reconstruction of Crating and Representating of One Ethnic Identity

Summary

The Molise Croats, the smallest and oldest Croatian Diaspora in Europe, have maintained their identity over five centuries, primarily thanks to their language, which is the fundamental feature of their diversity from the neighbouring Italian and immigrant communities in Italy's south. If one applies to the Molise Croatian community the 6 major characteristics of ethnicity proposed by the British sociologist, A.D. Smith, it becomes evident just how complex and dynamic the ethnic formation really is. Their

ethnonym has been constructed scientifically, linguistically and historically, and was created only at the mid-19th century with the discovery of the Slavic enclave in southern Italy, whose members spoke in a Southern Slavic language. They refer to their original homeland with the undefined, semi-mythic syntagm from the other side of the sea, and say they speak simply in our [language]. Common history in the case of the Molise Croats can be monitored in their original homeland, during migration and re-settlement, in their new homeland and, finally, subsequent to the discovery of the community in relation to its actual and potential forebears and original homeland.

Language is the most significant diversity marker and the most powerful identificational feature of this community. It was precisely through the language used that the community attracted attention in the 19th century. The theory that the Molise Croats had come originally from the Biokovo Mountain foothills/Neretva River region south of Cetine, where the Štokavian-Čakavian dialect was spoken, was scientifically confirmed.

The significance of religion can be seen in written evidence on the settlement of Slavic refugees and runaways that has been found in sacred buildings in the Italian south, and in the importance of the Church's role as a place where they could speak in their own language – *na našo* – with the priests. Certain customs they brought with them have also been preserved, along with elements of material culture and oral poetry. In this respect, the appearance of the personage of Ivo Karlović in oral poems prompted the interpretation (the possibility of establishing dates, collective memory of the Ottoman threat), which are not customary in oral literary analyses. The territory upon which the Molise Croats live is marked by geographical and transportation isolation, additionally favourable for the creation of one more non-Italian community island that was preserved thanks to poor integration, localism and the insularity of sorts found in the Italian south in relation to its north.

The renewed interest in and care for the Molise Croatian community on the part of the original homeland has been accompanied by an awakening and strengthening of forgotten and lost ethnic identity, while the imaginary and symbolics of Croatia have been mobilised with the aim of emphasising and raising awareness of the links with Croats in the homeland. In conclusion, it can be stated that Molise Croatian identity has not been built up through the community's series of objective similarities and diversities, but rests rather upon the active bi-lingualism that is its most distinctive characteristic.

Key words: Molise Croats / Italy / identity